

HUMBUG OM BORTTRÄNGDA MINNEN

Germund Hesslow

Svenska Dagbladet 1996-01-15

Kan man glömma att man varit utsatt för tortyr eller andra övergrepp? För bara några år sedan var svaret på en sådan fråga självklart - riktigt svåra upplevelser plågar ofta en människa för resten av hennes liv. Vi har alla hört hur offren från de nazistiska koncentrationslägren förföljts av sina minnen i decennier.

Sedan en tid tycks denna insikt vara bortglömd och en rakt motsatt föreställning har brett ut sig. Vissa psykoterapeuter tror numera att upplevelser av sexuella övergrepp ofta trängs bort från medvetandet, så att en person kan ha varit utsatt för regelbundna övergrepp i flera år men vara helt omedveten om saken tills en förfaren terapeut lyckas dyrka upp porten till det undermedvetna och plocka fram minnet.

Vidskepliga teorier om mystiska krafter i själslivet sveper då och då över världen. På 1600-talet kulminerade i Sverige medeltida föreställningar om häxeri. I de s.k. trolldomsprocesserna skildrade barn hur de förts iväg till Blåkulla och sett vuxna kvinnor bola med djävulen. Många av de anklagade, som under intryck av tidsandan förväxlat drömbilder och fantasier med verkligheten, erkände samröret med den onde och brändes på bål.

På 1700-talet lyckades Anton Mesmer med hjälp av "animal magnetism" framkalla bisarra känslöytringar bland societetsdamer i Paris. Genom att stryka patienterna med händerna kunde han försätta dem i ett tillstånd av hysteriska konvulsjoner som skulle rätta till de magnetiska krafterna och orsaka psykiskt tillfrisknande. Ett decennium senare uppnådde Charcot detsamma med hjälp av hypnos. Under vårt århundrade har en mängd bisarra psykologiska frälsningsläror avlöst varandra. Helt nyligen trodde många på Arthur Janovs teori om "primalskriket". Dagens mode är multipla personligheter och bortträngda minnen av sexuella övergrepp.

Medan primalskrikandet kunde ses som en ganska oförarglig företeelse, på sin höjd ett irritationsmoment för ljudkänsliga grannar, har teorin om bortträngda incestminnen fått ytterst allvarliga konsekvenser. I USA har många människor fällts i domstol för sexuella övergrepp enbart på grundval av "minnen" som har uppkommit under psykoterapi. Tiotusentals människor har fått sina liv förstörda på grund av de anklagelser som framsprungit ur terapin.

1969 mördades i närheten av San Fransisco en åttaårig flicka vid namn Susan Nason. Mordet klarades aldrig upp, men tjugo år senare började plötsligt Susans väninna Eileen Franklin under inflytande av sin terapeut att "minnas" sexuella övergrepp hon som barn utsatts för av sin far. Efter ytterligare terapi erinrade hon sig även att pappan mördat Susan i sin skåpbil. Trots att flera indicier talade för faderns oskuld, lät sig juryn övertygas av Eileens påstådda minnen och han fälldes för mord. Domen har ogiltigförklarats men Franklin sitter kvar i fängelset i väntan på ny rättegång.

I Sverige inträffade nyligen ett snarlikt fall. En ung kvinna i västsverige sökte hjälp för bl.a. hetsätning. Med hjälp av terapeuter som anammat teorin att ätstörningar beror på sexuella övergrepp började flickan få mardrömmar i vilka fadern utsatte henne för incest. Så småningom fövandlades drömmarna till minnen och plötsligt erinrade hon sig också hur hon som sexårig passagerare i faderns lastbil bevittnat hur denne slog ihjäl en lifterska som avvisat hans sexuella närmanden. Pappan frikändes, men familjen har naturligtvis fått betala ett fruktansvärt pris.

Franklinfallet satte igång en formlig epidemi av återvunna incestminnen i USA. Det har också blivit ett skolexempel på riskerna med en psykoterapi som saknar vetenskaplig grund. Överväldigande skäl att misstro Eileens vittnesmål anförs i boken *The Myth of Repressed Memory* (New York 1994), av

Elisabeth Loftus och Katherine Ketcham. Loftus är en av USAs mest kända minnesforskare och vittnade för försvaret i Franklinrättegången.

Den bästa boken om ämnet är dock journalisten Mark Pendergrasts *Victims of Memory* (Hinesburg 1995). Pendergrasts är själv ett offer för minnesepidemin; hans vuxna döttrar anklagade honom efter terapi för övergrepp och boken är resultatet av författarens försök att förstå den katastrof som drabbade honom. Den innehåller förutom intervjuer med offer och terapeuter en vederhäftig framställning av vetenskapens syn på bortträngning, hypnos och multipla personligheter - ett annat symptom som sägs följa på övergrepp. Den som vill läsa en mer kortfattad översikt över den amerikanska debatten på området bör ta del av Fredrick Crews ypperliga artiklar i *New York Review of Books* (17/11 och 1/12 1994).

Det går inte att bevisa att bortträngning aldrig kan förekomma, men det finns inga vetenskapliga belägg för fenomenet och det är dessutom en ganska långsökt idé. Hjärnan är ett ändamålsenligt organ och en av dess viktigaste funktioner är att memorera farliga ting för att dessa skall kunna undvikas i framtiden. Enligt all mänsklig erfarenhet är det också så minnet fungerar. Man glömmer lätt mindre viktiga ting, men otäcka upplevelser etsar sig vanligen in i minnet med särskild kraft. En mekanism som hemlighåller identiteten hos våldtäktsmän och mördare är biologiskt orimlig. Tanken att man skulle kunna vara utsatt för regelbundna våldtäkter i flera år utan att ha en aning om saken är milt talat bisarr.

Ett skäl till att detta inte inses allmänt kan vara att bortträngning i egentlig mening lätt förväxlas med andra fenomen. Man kan t.ex. "tränga bort" ångestladdade minnen i den bemärkelsen att man kan *undvika att återkalla dem*, men i sådana fall vet man dock vad som har skett och kan berätta om det vid förfrågan. Lyckas man undvika minnet under mycket lång tid, kan det förstås också förblekna efter hand. Vid bortträngning antas dock minnet finnas kvar intakt, fastän för tillfället otillgängligt.

Det är också välbekant att man kan glömma saker och ting som en följd av skallskador eller annan direkt påverkan på hjärnan. Inte heller detta har dock någonting att göra med den bortträngning som påstås ske efter sexuella övergrepp.

De belägg som brukar anföras för existensen av bortträngning är subjektiva tolkningar av ett litet antal okontrollerbara anekdoter. Som framgår av Loftus och Pendergrasts böcker finns det emellertid inte något enda fall av bortträngt och återuppväckt minne som är tillräckligt väl dokumenterat för att övertyga vetenskapen.

Minnen som återuppväcks i terapi är sannolikt i allmänhet ett resultat av själva terapin. Det är väl belagt att människor med hjälp av mild suggestion kan förmås att "minnas" nästan vad som helst. Loftus berättar om ett experiment där en av hennes medarbetare lurade sin yngre bror att denne som liten en gång hade kommit bort från föräldrarna i ett köpcentrum. Kort därefter började brodern erinra sig rader av detaljer kring den påhittade händelsen.

En patient som får höra av sin terapeut att hennes psykiska problem beror på sexuella övergrepp i barndomen kan lätt börja fantisera eller drömma om sådana övergrepp. Fantasierna förväxlas med autentiska minnen och varje gång de rekapituleras (terapien pågår ofta i årtal!) läggs fler detaljer till så att minnet efterhand blir alltmer levande. Det finns patienter som i terapi erinrat sig hur de förts bort och våldtagits av utomjordingar i flygande tefat. Andra har kommit ihåg rituella barnamord, som man vet aldrig har ägt rum. Människor har t.o.m. "erinrat sig" och erkänt påhittade brott.

I Sverige har en rad vanföreställningar om incestminnen spritts genom boken *Traumatiska minnen* av docenten *Sven-Åke Christianson*. Denne har lanserat sig själv som expert på området av sådant format att meningsmotståndare inte ens får diskutera med honom. En person som i *Psykologtidningen* (5/95) kritiserade hans bok avfärdades med orden "Jag ... ser ingen anledning att diskutera ... med en person som varken arbetar kliniskt med denna typ av problematik eller bedriver någon forskning i ämnet".

Om Christianson är en auktoritet på området, så märks inte mycket härav i hans bok. Fastän han ger en detaljerad och sakkunnig genomgång av sådan minnesforskning som han själv varit inblandad i, uppvisar han på andra områden en anmärkningsvärd oförmåga att skilja välgrundade påståenden från trendig mytologi. Banala påståenden underbyggs med riktiga referenser till vetenskaplig litteratur, vilket ger boken en bedrägligt sken av vederhäftighet, medan ytterst omstridda hypoteser och ibland rena stolligheter framförs utan något stöd alls.

Läsaren får t.ex. intrycket att bortträngning är ett allmänt accepterat fenomen. Franklinfallet framställs aningslöst som ett "uppmärksammat exempel på bortträngda traumatiska barndomsminnen" trots att oberoende verifikation av minnena helt saknas. Ingenstans antyds det att en lång rad av de forskare som citeras i boken offentligt tagit avstånd från bortträngningsteorin. Fastän han nämner terapeutisk påverkan som en möjlig felkälla, bagatalliseras problemet och det faller honom inte in att detta är en plausibel förklaringen till flera fall av bortträngning. I stället försöker han ge sken av det skulle vara möjligt att skilja ett planterat minne från ett verkligt.

Christianson kan inte förneka det välkända förhållandet att barn normalt minns traumatiska upplevelser särskilt väl. För att få ihop detta med bortträngningsteorin åberopar han en teori som går ut på att barn minns enstaka trauman väl men att upprepade trauman trängs bort. Idén är förstås befängd och löser inte ens den aktuella motsägelsen. Eileen Franklin bevittnade bara ett enstaka mord men trängde bort det. Koncentrationslägerfångar utsattes för upprepade trauman som inte trängdes bort.

Ett fall som diskuteras ingående i boken gäller en kvinna som skall ha bortträngt såväl en våldtäkt som händelser strax dessförinnan. Hon hade emellertid i samband med övergreppet utsatts för allvarliga slag och sparkar mot huvudet och hon hittades medvetslös och blodig på platsen. Den mest närliggande förklaringen är naturligtvis en skallskada, men Christianson väljer godtyckligt att tolka minnesförlusten som bortträngning.

Ett annat exempel på bokens oseriösa karaktär är de påståenden som görs om multipel personlighet, ett tillstånd som sägs innebära att en person kan växla mellan olika personligheter som lystrar till olika namn och har olika separata minnen. Begreppet multipel personlighet bygger på en primitiv föreställning om personligheten som en självständig agent i psyket och är helt oförenlig med en modern syn på hjärnan. Det avfärdas av många nyktra bedömare som en skröna. Ändå kan Christianson lägga ut texten om såväl orsakerna som den adekvata behandlingen av tillståndet. Han hävdar att ett "totalt olika personligheter är inte ovanligt". Han påstår att sexuella övergrepp i barndomen "har en avgörande roll för en utveckling till personlighetsklyvning" och att "den enda framgångsrika behandlingen har visat sig vara psykoterapi". Allt detta och mer därtill slår författaren obekymrat fast om ett tillstånd vars själva existens är ifrågasatt.

Christianson vidarebefordrar också en rad andra vetenskapligt grundlösa föreställningar, som att det skulle finnas ett samband mellan ätstörningar och sexuella övergrepp, att motvilja mot filmjölka kan vara ett tecken på att man tvingats till oralsex, att "nästan alla" seriemördare varit utsatta för övergrepp och att mordet är ett uttryck för ett behov att tillfoga andra den kränkning de själva varit utsatta för.

Man kunde ha förbigått denna bok med tystnad, men eftersom den åberopas i svenska domstolar och redan fått ödesdigra konsekvenser för många människor är det nödvändigt att i klartext säga vad det är fråga om: psykologiskt kvacksalveri.